

1853-1856 KIRIM SAVAŞINI ANLATAN BİR ESER :
MANZÜME-İ SIVASTOPOL

Necat BİRİNCİ

Devletlerin ve milletlerin hayatlarında bazı önemli hadiseler vardır ki, bunlar çoğu zaman, daha cereyan hâlinde iken edebiyata aksederek, manzum veya mensur, küçükklü büyükklü birtakım eserlerin yazılmasına sebep olurlar.

1853-1856 Kırım savaşı da Osmanlı imparatorluğunun başından geçen bu kabil önemli hadiselerden biridir. Savaşın cereyanı sırasında, Kars cephesi başta olmak üzere harbin çeşitli safhalarını anlatan birtakım manzumeler yazılmış, destanlar söylenmiş, mesneviler kaleme alınmıştır*. *Manzûme-i Sivastopol*, bu savaşı konu alan eserler arasında, Salih Hayri'nin, aynı savaşı, her cephesiyle anlatan *Hayrâbâd* adlı eserinden sonra hacim itibariyle ikinci sırayı alır. Trabzonlu Rızaî adlı bir şair tarafından yazılmıştır.

Rızaî'nin Trabzonlu olduğunu, eserinin, Yergöğü kalesinin Ruslardan alınmasını anlatan bölümünün sonuna eklenen ve Abdülmecid Han'ın medhini ihtiva eden kasidedeki

Anın sûr-ı hümayûnu cihânı zinde kılmıştır
Dahi ez-cümle bu efkar Tırabzonî Rızâyâ'yı (s. 33)

tac beytinden anlıyoruz.

Eserin muhtelif yerlerine, bir münasebet düşürülerek serpiştirilen gazel ve kasidelerde geçen Rızaî adı mahlaştır. Müellif, adının Rıza olduğunu eserin birkaç yerinde, kendisinden bahsederken söylemektedir.

* Bu konu için bak: Fahrettin Kırzioğlu, 100. Yıldönümü dolayısıyla 1855 Kars zaferi, İstanbul 1955; M. Seyfettin Özöge, Eski harflerle basılmış türkçe eserler kataloğu, 1971-1979; Necat Birinci, Salih Hayri ve eseri *Hayrâbâd*, *Kubbealtı Akademi mecmuası*, nr. 1, Ocak 1981, s. 50-60.

Manzumenin sonundaki «Münâcât-ı ilâhî» de ise adının Ahmed Rıza olduğunu söyler.

Rızaî'nin doğum tarihini yine eserinden edindiğimiz ipuçlarına göre aşağı yukarı tahmin edebiliyoruz. Yukarıda sözünü ettiğimiz «Tevhîd-i ilâhî» de şair

Yaşım dahi hesabı oldu pençâh
Hevâya geçti ömrüm eyledim âh (s. 81)

demektedir. Buna göre Rızaî, eserini 50 yaşında kaleme almış oluyor. Eserin sonunda ise

Temmetü'l-divan bi-avnullahi'l melikü'l mennân 1286

kaydı vardır. Eser 1286 hicrî, 1869 miladî tarihinde bitmiş olduğuna ve şair de bu sırada 50 yaşında bulunduğuna göre, doğum tarihinin 1819 olduğunu ihtiyatla kaydedebiliriz. Bu tarih daha önce veya sonra olabilir.

Rızaî'nin mesleğini de yine eserinden çıkarıyoruz. Sivastopol savaşı sırasında, denizden ve karadan kuşatmayı sürdüren müttefik ordusu çeşitli ihtiyaçlarını karşılamak üzere pekçok tüccar Gözleve'ye gelir, geçici de olsa ordunun gerisinde yerleşir. Bu savaşı anlatan çeşitli eserlerde, bu konuda kayıtlar vardır. Rızaî de ticaret maksadıyla Trabzon'dan Gözleve'ye geldiğini ve bir iki ay burada kaldığını, ancak ticareten çok saşla ilgilendiğini eserinde belirtir (s. 61).

Rızaî, Sivastopol'un zaptından sonra Trabzon'a döner. Bu arada Ruslar Kars'ı kuşatmışlardır. Müşir Ömer Paşa kumandasındaki Kerç ordusu, Kars'a yardım maksadıyla Sohum-Kale'ye gönderilir. Rızaî bunu fırsat bilerek, yine ticaret maksadıyla oraya gider :

Varıp görem dedim Kerç ordusunu
Alayım onların da kuhusunu
Alıp bir miktar eşya destimize
Vesîle ola anda gitmemize (s. 76)

Örneklerini daha da çoğaltabileceğimiz bu parça bize Rızaî'nin ticaret erbabı olduğunu gösteriyor.

Rızaî, *Manzûme-i Sivastopol*'un giriş mahiyetindeki ilk bölümünde eserini yazış sebebini açıklar. Ona göre dünyada herşey fanidir. Yok ol-

maktan, unutulmaktan ancak «mecaz ehli» olanlar, yani edebî eser verenler kurtulabilmektedir. Şair, kendisini «mecaz ehli», yani usta bir şair olarak görmemekle birlikte, adının yaşaması için bir eser vermesi gerektiğine inanır. *Manzûme-i Sivastopol*'u bu maksatla kaleme alır.

Girişten sonra gelen bölümler şu başlıklar altında sıralanır: 1. Devletlerin ittifakı, 2. Muharebe-i Şevketil, 3. Muharebe-i Arpaçay, 4. Muharebe-i Kars, 5. Muharebe-i Ardahan, 6. Muharebe-i Sinop, 7. Muharebe-i Çatana, 8. Muharebe-i Kalafat, 9. Donanmanın Karadeniz'e açılışı, 10. Muharebe-i Maçın, İsakça ve Tulca, 11. Muharebe-i Kara Fatma, 12. Muharebe-i Silistre ve Yergöğü, 13. Gözleve, Elmalu, Balıklava ve Sivastopol, 14. Muharebe-i Gözleve, 15. Muharebe-i Sivastopol, 16. Muharebe-i Kerç, 17. Muharebe-i Uzreket, 18. Muharebe-i Kars, 19. Vukû-ı musalaha.

Bu başlıklar altında üç yıl devam eden savaşın hemen her cephesi anlatılır. Şair bazı bölümlerin arasına gazel, kaside tarzında manzûmeler serpiştirir. İki münâcât ve bir Kerbelâ mersiyesi dışında bu şiirler, Abdülmecid Han'a methiye mahiyetindedirler.

Rızaf'nin eseri büyük ölçüde müşahedeye dayanır. O, ticaret maksadıyla peşinden gittiği ordunun pekçok savaşını yakından görmüş, savaşlara bizzat şahit olmuş veya cereyan eden hadiseleri birinci ağızdan dinlemiştir. Gerek Sivastopol cephesinde ve gerekse Sohum-kale'de subaylarla arkadaşlık ettiğini, onlardan savaşın cereyan şekli hakkında çeşitli bilgiler aldığını kaydeder. Eserde, zaman zaman şairin, savaşın içine kadar girdiğini gösteren parçalar da vardır. Sivastopol limanındaki Rus donanmasının yakılışını anlatan bölüm buna tipik bir örnek teşkil eder (s. 61).

Eserin hemen her bölümü

Gel ey tâlib olan vakf-ı hikâyet
Gazâ hâlinden anla kıl dirayet (s. 3)

gibi birbirine benzer ifadelerle başlar. Şair, hikâyeye ettiği bir hadiseyi bırakıp başka bir hikâyeye geçerken de birbirine benzer ibareler kullanmaktadır. Mesela Kars'ta cereyan eden hadiseleri anlattıktan sonra

Bu ordu Kars'ta kılınsın ikamet
Edelim Ardahan'dan bir hikâyet (s. 12)

diyerek, başka bir yerin durumundan bahsetmeye başlar.

Şair, bazen de bir fırsatını düşürüp, anlattığı hadisenin imkânlarından faydalanarak, bazı konularda şahsî fikirlerini söyler. Bu istitratlardan da çoğunlukla

Dönüp gel kıssaya dinle Rızâ'dan (s. 29)

gibi ifadelerle kurtulup asıl hikâyeye geçer.

Eserin bu özelliği Rızâ'nın Divan edebiyatından çok halk hikâyelerini örnek aldığını gösterir.

Manzûme-i Sivastopol'da çoğunlukla hareket halinde veya savaşan ordular anlatılır. Ancak yürüyüş ve savaşlardan önce, bu hadiseleri düzenleyen kumandanların konuşmalarına da yer verilir. Bu diyalog tarzı, eserin kuruluşunda önemli bir yer tutar.

Manzûme-i Sivastopol son derece sade bir dille kaleme alınmıştır. Bu sadelik, kalabalıkların hareketlerinin anlatıldığı bölümlerde daha da canlı ve başarılı bir hâl alır :

Sekiz on bin asâkirle nefir-i âm
İki üç tabur asker onca nizâm
Başıbozuk asâkirdir kalanı
O etrafın filân oğlu falanı
Lâzistan ağaları beyleriyle
Çürüksu Batum'un serverleriyle
Azîmet eylediler hep serâser
Müşir Paşa dahi anda beraber (s. 67)

Müttefik donanmanın Varna'dan Kırım'a hareketini anlatan bölümde, aynı canlı dilin bir deniz harekâtı için kullanıldığını gösterir.

Dil, savaş sahnelerini ihtiva eden bölümlerde daha da canlı hâle gelir. Her biri ayrı bir durum, davranış ve hareketi anlatan kısa cümlelerle çizilen küçük küçük tablolar ifadeyi zenginleştirir. Bilhassa Sinop baskını, Silistre, Sivastopol ve Kars savaşları ile bazı deniz muharebeleri müşahhas ifadelerle tasvir edilir. Bu tasvirlerde sanatkârane ifadeler yoktur. Şair, anlatmak istediğini doğrudan doğruya, sade bir üslupla vermeye çalışır.

Rızâî, çoğunlukla geniş askerî harekât ve savaşları hikâye eder. Ancak zaman zaman savaşın içindeki bir nefer veya subayın davranışlarını da resmetmekten geri kalmaz. Eserde az da olsa bu tip münferit şahıs tasvirlerine rastlamaktayız. Bir tablo hâlinde karşımıza çıkan bu tas-

virlerden aşağıya aldığımız örnek, Yergöğü kalesinin Ruslardan alınışı sırasındaki savaşta yaralanan Serasker Hasan Paşa'ya aittir :

Başından düştü fes aldı eline
 Kılıç salardı sağına soluna
 Gubardan ak sakalı karalanmış
 Libâsı cümlesi hep paralanmış
 Aman evlâtlarım der gayret edin
 Kirahım kalmasın düşmanı'd-din (s. 40)

Rızaî sadece orduların hareketleriyle birlikte savaş sahnelerini hi-kâye etmez. Şair, savaşı insanları iç dünyalarını da ifade etmeye çalışır. Bilhassa askerlerimizin düşman karşısında zayıf olduğu zamanlardaki ruh hallerini vermek ister. Silistre önünde, takviye alan Rus kuvvetleri karşısında maddî güç bakımından çok zayıf kalan askerlerimizin psikolojisini anlatan bölüm dikkate değer (s. 40).

Trabzonlu Rızaî'nin, eserinde zaman zaman istitratlar yaptığını ve bu bölümlerde çeşitli konulardan bahsettiğini yukarıda gördük. Bu istitratlardan çoğu, cereyan eden kanlı savaşlar, verilen büyük kayıplar üzerine şairin düşüncelerini aksettirir. Sivastopol önlerinde vuku bulan ve binlerce insanın ölümüne sebep olan boğaz boğaza savaşlardan sonraki istitrat şairin, insan ve savaş konusundaki düşüncelerini vermesi bakımından, diğer örneklerden ayrı bir özellik taşır. Şair bu bölümde savaşın, sadece cephe de değil, cephe gerisinde de ne büyük sosyal yıkıntı ve felâketler meydana getirdiğini anlatır.

Şair bir ara bu söylediklerinin bozguna sebep olabileceğini düşünür. Ancak yine de Rusların sebep olduğu, bu yaşanan felâketin büyüklüğünü dile getirmekten geri durmaz :

Buların dahi vardır gözleyeni
 Buların ardlarından sızlayanı
 Buların dahi vardır ağlayanı
 Bular için karalar bağlayanı
 Buların dahi masumları vardır
 Buların dahi mahdumları vardır
 Buların yok mudur yolun bakanı
 Kanı yârim diye bağrın yakanı
 Buların yok mudur baba anası
 Kanı oğlum diye ol çeke yası (s. 62)

Sivastopol düştükten sonra, bir subayla birlikte tabyaları gazen şair, siperlerin zemininde, dökülen kandan iki buçuk karış çamur meydana geldiğini, bastonu ile ölçerek görür. Bu hâl üzerine kendi askerimiz hakkındaki duygularını, düşman askeri için de hissettiğini şu mısra ile belirtir :

Bular düşman ise insan değil mi (s. 62)

Rızaî'nin eserinde anlattığı muhtelif cephelerdeki savaşların hikâyesi, muharebenin meydana getirdiği bütün sosyal ıztırapların tevekkülle kabul edildiğini dile getiren şu beyit ile son bulur :

Ne ise, bu kıssa oldu bitti
Ölen öldü kalan geri döndü (s. 78)

Rızaî'yi başarılı bir şair olarak kabul edemeyiz. *Manzûme-i Sivastopol* pekçok dil ve nazım hataları ile doludur. Birkaç acemice benzetme dışında, eserde edebî sanata da rastlanmaz. Ancak, kullanılan cümleler kısa ve sağlamdır. Bu durumu, veznin imkânlarının ve beyit esasının yarattığını söylemek mümkündür. Ama Rızaî'nin, cümlelerini beyitten çok mısraa dayandığı açık şekilde görülür. Bazen, üç cüzden meydana gelen kısacık mısralara iki, hattâ üç cümle sığdırdığı olur.

Manzûme-i Sivastopol'un asıl metninde görülen dil sadeliğine, şairin, çeşitli vesilelerle eserine serpiştirdiği gazel ve kaside tarzındaki şiirlerde tesadüf edemeyiz. Bu manzumelerde dil ağırlaşır. Şiirlere fahiye veya mersiyenin özel lügati hâkim olur. Bu durum Rızaî'nin usta bir şair olmamakla birlikte, dili iyi bilen ve ele aldığı konuya göre kullanabilen bir şahsiyet olduğunu göstermektedir*.

* *Manzûme-i sivastopol* adlı eser üzerindeki daha geniş bir araştırmamız *Kubbealtı Akademi mecmuası*'nın Ocak 1984 sayısında yer alacaktır.